

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ Ο.Ε.Φ.Ε. 2004

ΘΕΜΑΤΑ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ Β' ΛΥΚΕΙΟΥ ΓΕΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A.

ΑΝ. Ναι, γιατί δεν ήταν ο Δίας που κήρυξε σε μένα αυτά εδώ,
ούτε νόμιζα ότι έχουν τόση δύναμη τα δικά σου κηρύγματα,
ώστε να μπορείς εσύ, αν και θνητός, να υπερνικήσεις
τους άγραφους και απαρασάλευτους νόμους των θεών.
Γιατί [δεν υπάρχουν αυτοί] μόνο σήμερα και χθες,
αλλά έχουν αιώνια ισχύ και κανείς δεν ξέρει από πότε φάνηκαν.
Για την παράβασή τους εγώ δεν είχα σκοπό,
επειδή φοβήθηκα την αλαζονεία κάποιου άνδρα,
μπροστά στους θεούς να τιμωρηθώ.

B 1. Μετά τη διήγηση του φύλακα σχετικά με τη δεύτερη ταφή, ο Κρέων στρέφεται προς την Αντιγόνη, που έχει στραμμένο το βλέμμα της στο έδαφος (σκηνοθετικό στοιχείο). Με την αναδίπλωση (στ. 441, «σε δή, σε») θέλει να αποσπάσει την προσοχή της ηρώιδας, η οποία είναι βυθισμένη στις σκέψεις της. Η στάση της Αντιγόνης δεν εκφράζει φόβο ή ντροπή. Απλώς περιφρονεί τον Κρέοντα, αφού γνωρίζει πως δεν υπάρχει κανένα σημείο επαφής μεταξύ τους. Η σιωπή της έχει δραματικό χαρακτήρα και σκοπό να διεγείρει την προσοχή του θεατή.

Ο Κρέων όμως εκλαμβάνει με διαφορετικό τρόπο τη στάση αυτή. Με σκληρότητα και τραχύτητα στο λόγο του, της υποβάλλει μια διπλή ερώτηση (στ. 442). Η ηγεμονική του στάση οφείλεται στη λανθασμένη ερμηνεία της αντίδρασης της Αντιγόνης. Ο Κρέων θεωρεί ότι εκείνη αποφεύγει να τον κοιτάξει από φόβο, δειλία, μεταμέλεια ή ενοχή και όχι επειδή τον περιφρονεί. Αυτή ακριβώς η παρερμηνεία συνιστά τραγική πλάνη. Ο βασιλιάς είναι βέβαιος για τη νομιμότητα της εξουσίας του και την ικανότητά του να λαμβάνει ορθές αποφάσεις, ενσαρκώνοντας έτσι σε τέλειο βαθμό το πρότυπο του ηγέτη που έχει από πριν παρουσιάσει. Η περιφρονητική απαξίωση της Αντιγόνης προς το πρόσωπό του διαστρέφεται στο νου του Κρέοντα. Κατ' εκείνον, το ότι η ηρώίδα έχει προσηλωμένο το βλέμμα στο έδαφος αποτελεί την απόδειξη της συνειδητοποίησης του παράνομου της πράξης της και, άρα, της αναμφισβήτητης ισχύος των διαταγμάτων του. Ο ίδιος, ως πηγή της εξουσίας, θεωρεί ότι στο πρόσωπό του συνενώνονται οι τρεις εκφάνσεις της, η νομοθετική, η εκτελεστική και η δικαστική και άρα μπορεί να λειτουργεί ως ανώτερος εκτιμητής καταστάσεων. Άλλωστε η ενοχή σιωπή της Αντιγόνης αυτό ακριβώς υποδηλώνει.

Στους στίχους 441 - 449 ο Κρέων είναι απότομος και σκληρός. Διακατέχεται από πνευματική τυφλώση, απότοκο της δεσποτικής του αντίληψης σχετικά με την άσκηση της εξουσίας. Η αλαζονεία του πηγάζει από την αίσθηση της απόλυτης δύναμης, πράγμα που τον κάνει αποκρουστικό και φοβερό. Με τρόπο μονόπλευρο επιδιώκει την επιβολή του ως απόλυτου άρχοντα και εξουσιαστή, διεκδικώντας αποκλειστικά για τον εαυτό του το δικαίωμα να κρίνει. Είναι απολυταρχικός και διαθέτει μονοδιάστατη σκέψη. Η μονομέρεια του νου του δεν του αφήνει περιθώρια να αντιληφθεί τα αυτονόητα, ενώ ο υπέρμετρος εγωισμός του τον ωθεί στα άκρα. Το αγέρωχο και υπεροπτικό του ύφος τον οδηγεί στην απομόνωση, αυτό όμως δεν

δύναται να το διαισθανθεί. Ξεπερνώντας το κοινό μέτρο και υπερεκτιμώντας τις δυνάμεις του, ο Κρέων βρίσκεται στα πρόθυρα της ύβρεως και η μελλοντική του πτώση μοιάζει στα μάτια των θεατών ήδη προδιαγεγραμμένη.

B 2. Η Αντιγόνη απερίφραστα ομολογεί την ταφή του Πολυνείκη και τη δικαιολογεί επιθυμώντας την ηθική της δικαίωση. Υπογραμμίζει (στ. 448) ότι γνώριζε το κήρυγμα του Κρέοντα, όμως για την ίδια κανένα ανθρώπινο διάταγμα δεν μπορεί να ακυρώσει τους άγραφους νόμους των θεών. Ο Δίας και η Δίκη ορίζουν ως ιερή υποχρέωση των θνητών την απόδοση τιμής στους νεκρούς. Για την Αντιγόνη υπάρχει σαφής διαχωρισμός ανάμεσα στο φυσικό και στο θετό δίκαιο, στο θεϊκό και στον ανθρώπινο νόμο. Υποστηρίζει ότι πάνω από αυτό που ορίστηκε ως νόμος της πόλης βρίσκεται το δίκαιο των θεών. Ο θεϊκός νόμος είναι διαχρονικός, απαρασάλευτος και έχει υπερχρονική αξία και ισχύ, σε αντίθεση με τον ανθρώπινο νόμο που έχει περιορισμένη ισχύ και κύρος και στη συγκεκριμένη περίπτωση, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Αντιγόνη (στ. 453-455), είναι δημιούργημα ενός αλαζονικού ανθρώπου.

Η πράξη της είναι αποτέλεσμα συνειδητής και ελεύθερης επιλογής (στ. 460, «θανουμένη γὰρ ἔξιδη»), γιατί οι θεϊκοί νόμοι αναντίρρητα βρίσκονται στην κορυφή της κλίμακας των αξιών της. Οι άγραφοι νόμοι προβλέπουν το ιερό καθήκον που έχουν τα μέλη της ίδιας οικογένειας να τιμήσουν τους δεσμούς αίματος που τους ενώνουν, προσφέροντας τα δέοντα στους νεκρούς τους. Η ταφή του Πολυνείκη αποτελεί για την Αντιγόνη ηθικό χρέος που απαιτούν οι θεοί. Διαφορετικά, την περιμένει θεϊκή τιμωρία πολύ πιο βαριά από οποιαδήποτε τιμωρία μπορεί να της επιβάλει ο Κρέοντας. Ο θάνατος με τον οποίο την απειλεί ο Κρέοντας δεν τη φοβίζεται, γιατί έτσι κι αλλιώς αποτελεί φυσική κατάληξη όλων των ανθρώπων. Η υποταγή, όμως, στην κοσμική εξουσία του βασιλιά θα σήμαινε για τη βασιλοκόρη ανυπακοή στους νόμους των θεών και προδοσία απέναντι στην ηθική του κοινού αίματος και τις ιερές υποχρεώσεις της προς το νεκρό. Η Αντιγόνη, επομένως, δηλώνει πως κάνει το σωστό, συνενώνοντας την αγάπη για τον αδελφό της, τις ηθικές αξίες που καθορίζουν τη ζωή της και τη βαθιά θρησκευτική της ευλάβεια απέναντι στους νόμους των θεών.

Αντίθετα, ο Κρέοντας δεν μπορεί να διακρίνει το ιερό και ευσεβές που επιβάλλουν οι νόμοι των θεών (δηλαδή την ταφή του νεκρού) από αυτό που θεωρεί ο ίδιος δίκαιο. Για το βασιλιά, δίκαιο είναι ό,τι αποτελεί νόμο της πόλης· ή καλύτερα ό,τι ο ίδιος όρισε ως τέτοιο. Η προσκόλληση στο νόμο της πόλης αποτελεί δείγμα νομιμοφροσύνης και είναι η συμπεριφορά που ο ίδιος ζητεί από τους πολίτες. Στις ερωτήσεις που απευθύνει στην Αντιγόνη δε διακρίνουμε πρόθεση να κατανοήσει πραγματικά την πράξη της. Είναι σίγουρος ότι η Αντιγόνη έχει διαπράξει παρανομία έναντι της πόλης. Είτε σε ενδεχόμενη άγνοια της διαταγής του είτε σε συνειδητή παραβίαση αυτής, το μόνο που τον ενδιαφέρει είναι να σώσει το κύρος του ή, σε αντίθετη περίπτωση, να αποδείξει τον πραγματικά επικίνδυνο για τη νομιμότητα χαρακτήρα της κόρης κι έτσι να θεμελιώσει τη θανατική της καταδίκη. Είναι σίγουρος πως πρεσβευεί το σωστό, γι' αυτό και εκφράζει emphaticά την απορία του: (στ. 449: «Καὶ δὴτ' ἐτόλμας τούσδ' ὑπερβαίνειν νόμους;»).

Ο Κρέοντας, με την απαγορευτική διαταγή του να ταφεί ο Πολυνείκης, έχει την εντύπωση ότι προστατεύει την πόλη και πράττει το δίκαιο. Δεν αντιλαμβάνεται αυτό που του καταλογίζει η Αντιγόνη, ότι δηλαδή με το διάταγμά του αυτός ένας θνητός, κι επομένως όχι αλάνθαστος, επιχειρεί να ξεπεράσει σε ισχύ τους πανάρχαιους άγραφους θεϊκούς νόμους. Έχει την εντύπωση ότι με τις αποφάσεις του στηρίζει το κύρος της εξουσίας του και γι' αυτό μένει εγωιστικά προσηλωμένος στο «κοσμικό δίκαιο» του διατάγματός του. Η θανατική ποινή που περιμένει τον παραβάτη δείχνει πόσο σημαντική θεωρεί ο ίδιος την υποταγή στους νόμους που

αντιπροσωπεύουν την εξουσία του και ότι θα φανεί ανυποχώρητος σε οποιονδήποτε την αμφισβητήσει.

B 3. Η μεγαλύτερη αρετή του Σοφοκλή είναι η απόλυτη κυριαρχία των δραματικών του μέσων. Εκμεταλλεύεται και αξιοποιεί κάθε στοιχείο - διάρθρωση της πλοκής, διαγραφή χαρακτήρων, γλώσσα, θέαμα - για να επιτύχει εκείνη τη μίμηση της ζωής και της δράσης, την οποία ο Αριστοτέλης θεωρεί ουσία της τραγωδίας. Όταν, λοιπόν, έπλαθε την “Αντιγόνη”, ήθελε μέσα από την ηρωίδα του να προβάλλει την πληρότητα του ανθρώπου. Είναι χαρακτηριστικό εξάλλου το σχόλιο του Αριστοτέλη στην «Ποιητική» του ότι ο Σοφοκλής, βάζοντας στο κέντρο του τραγικού του κόσμου τον άνθρωπο, παριστάνει τους ήρωές του όπως πρέπει να είναι, “οίους δεῖ εἶναι”, δηλαδή εξιδανικευμένους, σύμφωνα με την ηθική και αισθητική δεοντολογία, ώστε ο θεατής να αναγνωρίζει σε αυτούς τις δικές του αρετές και τα δικά του πάθη.

Η Αντιγόνη λοιπόν (στ. 441-461 από το πρωτότυπο απόσπασμα) αντιμετώπιζε με τον Κρέοντα υπερασπίζεται το θεικό δίκαιο, ενώ τα λόγια και η στάση της επιδεικνύουν το υψηλό φρόνημα, την αλύγιστη θέληση, τη μεγαλοψυχία και τη θεοσέβειά της, που πηγάζουν από το ηθικό χρέος, όπως αυτό επιβάλλεται από τους άγραφους θεικούς νόμους και την αδελφική αγάπη. Στο δρόμο προς το θάνατο (στ. 806-816 από το κείμενο που δίνεται σε νεοελληνική απόδοση) η Αντιγόνη θρηνεί για τη χαμένη της ζωή, κλαίει για τις χαρές που δεν πρόλαβε να γευτεί και εξωτερικεύει ανθρώπινα συναισθήματα και αδυναμίες. Η ανθρώπινη, ευάλωτη αυτή πλευρά της δεν αναιρεί την αγέρωχη στάση που προηγουμένως επέδειξε. Αντίθετα, αποδίδει με πληρότητα τη σκιαγράφησή του ήθους της Αντιγόνης, όχι ως ηρωίδας υπεράνθρωπων διαστάσεων, αλλά ως μίας θνητής γυναικείας μορφής με ίδιους πόθους και ελπίδες σαν εμάς, αλλά και με το μεγαλύτερο θάρρος, ώστε να μη συμβιβαστεί, αλλά να ανταποκριθεί στην ύψιστη ηθική απαίτηση του χρέους προς το νεκρό αδερφό.

Αν η Αντιγόνη πορευόταν στο θάνατο με την ίδια υπερήφανη και αγέρωχη στάση των στ. 441-461, δεν θα έπειθε ως τραγικό πρόσωπο. Αν ούτε ο θάνατος ή καλύτερα η προοπτική του θανάτου δεν μπορούσαν να κάμψουν το φρόνημά της, τότε θα χαρακτηριζόταν από την παγερότητα και την ατάραξία του υπερβατικού - του εξωανθρώπινου. Η Αντιγόνη, όμως, είναι τραγικό πρόσωπο (και) διότι αισθάνεται έντονα το φόβο, την πίκρα, την αδύνη, τη διάψευση, την εγκατάλειψη, επιβεβαιώνοντας την ανθρώπινη πλευρά της.

Το ήθος της διατηρεί τον ενιαίο χαρακτήρα του, δεν συντρίβεται ούτε διαστρέφεται: η ίδια είχε προβάλει την πράξη της ως συνειδητή και αποτέλεσμα ελεύθερης επιλογής («θανουμένη γὰρ ἑξήδη») και με το θρήνο της πιστοποιεί ότι έχει συνείδηση της ζωής που θυσιάζει, γι' αυτό και η θυσία της αποκτά νόημα μέσα από τον ανθρώπινο πόνο που συνεπάγεται.

B 4. Η απάντηση βρίσκεται στην εισαγωγή του σχολικού βιβλίου στη σελ. 13 «Σκοπός της τραγωδίας είναι... ελεύθεροι και ανώτεροι άνθρωποι».

B 5. λόγος → εἶπε (στ. 446)
κράνος → κῆρα (στ. 441)
κατάβαση → ὑπερβαίνειν (στ. 449)
φάσμα → ἔμφανῆ (στ. 448), (ἔ)φάνη (στ. 457)
ανεπίδοτος → δώσειν (στ. 460)

B 6. α αἰτίας → αἰτιῶν
ἔμφανῆ → ἔμφανῶν

ὁ κηρύξας → τῶν κηρυξάντων
ξύνοικος → ξυνοίκων
σύ → ὑμῶν

B 6. β

Προστακτική Αορίστου β΄

=
εἶπε
εἶπέτω
=
εἶπετε
εἰπόντων

Οριστική Παρατατικού

ἔτόλμων
ἔτόλμας
ἔτόλμα
ἔτολμῶμεν
ἔτολμᾶτε
ἔτόλμων

B 7. ἔμφανῆ : κατηγορούμενο στο εννοούμενο υποκείμενο του ρήματος «ἦν»
(ταῦτα ἢ κηρύγματα)

ὑπερβαίνειν : τελικό απαρέμφατο ως αντικείμενο του ρήματος «ἔτόλμας»

ταῦτα : υποκείμενο στο ρήμα «ζῆ» (απτική σύνταξη)

οὐδενὸς : επιθετικός προσδιορισμός στο «ἄνδρὸς»

θανουμένη : κατηγορηματική μετοχή που εξαρτάται από το ρήμα «ἔξῆδη»